

DÜĞÜNLERDE YAŞANAN OLUMSUZLUKLARA KARŞI OSMANLI DEVLETİ'NİN ALMAYA ÇALIŞTIĞI TEDBİRLER¹

Yrd.Doç.Dr. Murathan Keha²

ÖZET

Pek çok toplumsal olayda olduğu gibi düğün merasimlerinde de şekillendirici unsur, o toplumun sahip olduğu örf, adet ve geleneklerdir. Yapılan düğün merasimlerinde insanlar yaşadıkları mutluluklarını, sevinç ve neşelerini çevreleriyle ve yakınlarıyla paylaşmak isterler. Bu amaçla insanlar davet edilir, bir araya toplanılır ve yaşanan mutluluk beraberce kutlanır. Kutlamalar esnasında düzenlenen eğlenceler de insanların, sevinç, neşe ve coşkusunu artırır. Tüm bunlar yapılırken arzu edilen şey, yaşanan mutluluğun daim olması ve herhangi bir olumsuzluk yaşanmamasıdır.

19. yüzyılda yapılan düğünlerde Devlet yaşanan veya yaşanması muhtemel her türlü olumsuzluğa karşı her zaman duyarlı bir tavır sergilemiş, gerekli mercilere emirler göndererek herkesi tedbirli olmaya çağırmış ve bu tip olaylara karşı tedbirsiz veya duyarsız davranışları da cezalandıracağını her vesileyle belirtmiştir. Ancak alınan pek çok tedbire ve gönderilen emirnamelere rağmen olumsuzluklar yaşamaya devam etmiştir. Bazen düğün törenleri esnasında silahlar çekilmiş, havaya veya sağa sola rastgele ateş edilmiş ve açılan bu ateş sonucunda kazayla birileri yaralanmış veya can kayıpları yaşanmıştır. Yahut düğün için toplanılan ev, toplanan kişilerin ağırlığına dayanamayıp, çökmüş ve insanların düğün için geldikleri evden cenazeleri çıkmıştır.

Bu çalışmada gerek şehir merkezleri gerekse taşrada olsun, 19. yüzyılda Osmanlı toplumunda yapılan düğün merasimlerinde yaşanan bu tür olumsuzluklar ve bunlara karşı devletin aldığı veya almaya çalıştığı tedbirler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede gerek yaşanan olumsuzlukların gerekse alınan tedbirlerin ortaya konulması için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ilgili belge ve evraklar referans alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düğün, Silah Endahtı, Çökme

NEGATIVE INCIDENTS AT THE WEDDINGS AND OTTOMAN EMPIRE'S PRECAUTIONS

ABSTRACT

The effective elements at the wedding ceremonies, just like in many social incidents, are the customs, manners and traditions of the society. At the wedding ceremonies, people would like to share their happiness, gaiety and merriness with their friends and relatives. People are invited, gathered for this reason and their happiness is celebrated all together. Entertainments carried out during the ceremonies increase people's happiness, joy and merriness. The intended purpose during all these activities is having a lasting happiness and avoiding any negative incident.

At the wedding ceremonies of the 19th century, the State always acted responsibly in case of any probable negative incident, wanted everyone to be cautious by sending orders to the authorities and stated that anyone who acts recklessly or imprudently would be punished in any occasion. However, despite many precautions and sent decrees, negative incidents kept occurring. Sometimes guns have been pulled out during the wedding ceremonies and shot randomly and some people were injured or killed accidentally. In addition, the house in which people gathered for the wedding could not take the weight of the attendants and collapsed; as a result, people's dead bodies were taken out of the wedding house.

¹ Bu makale 19-22 Ağustos 2017 tarihinde Gaziantep'te düzenlenmiş olan Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Atatürk Üniversitesi, Erzurum MYO, murathan.keha@atauni.edu.tr

In this study, such negative incidents occurred at the wedding ceremonies of 19th century Ottoman society and the precautions taken by the State for these incidents both in city centres and the countryside have been discussed. In this respect, in order to put forward both the negative incidents occurred and the precautions, related documents and papers from the Prime Ministry Ottoman Archives have been referred. **Key Words:** Wedding ceremony, Shooting, Collapse.

1. DÜĞÜNLERDE SİLAH ATILMASI VE BUNUNLA İLGİLİ ALINAN TEDBİRLER

Düğün en genel anlamıyla evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan tören ve eğlence demektir. Düğün törenlerinde insanların mutluluklarını sevdikleriyle beraber paylaşması ve hep beraber güzel vakit geçirilmesi istenir. Düğünler, yapıldığı topluma ve zamana göre büyük değişiklikler göstermekle birlikte kız ve erkek evinde icra edilen törenler, gelinin evliliğe hazırlanması, merasimle kocasının evine getirilmesi, davetlilere koca evinde yemek verilmesi veya diğer ikramlarda bulunulması hemen hemen bütün düğünlerin ortak özellikleri olarak sıralanabilir. (Yaran, 1994: 15) Kökleri çok eski çağlara dayanan düğün geleneklerimiz, Türk toplumunun hayat görüşünün ve dini inançlarının izlerini taşımaktadır. Bunlar, kötü ruhlardan korunma, örtünme, tapınma, temizlenme, erginlenme ve statü değiştirme gibi durumları ifade eden ritüellerle doludur. (Aydemir, 2013: 621) Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1403 Dosya ve 56736 Gömlek numarası ile kayıtlı olup, 29 Zilhicce 1208 (28 Temmuz 1794) tarihinde kaleme alınan Hat'ta (BOA, Hat: 1403-56736) düğün; “*Düğün demek velîme için veyahut hitanlarda bir-iki gün izhâr-ı sûr ve sürûr*” olarak tanımlanmaktadır.

Düğün törenlerinin icrası, içinde bulunulan toplumun örf, âdet, gelenek ve görenekleri doğrultusunda yapılmaktadır. Bilindiği gibi örf toplumda genel kabul gören, sürekli veya baskın tatbikatı bulunan sosyal davranış biçimleri olarak tanımlanabilir. Sözlükte “iyi olan, yadırganmayan, bilinen, tanınan; peş peşe gelen” anlamlarındaki urf kelimesinin Türkçe'deki söylenişi olan örf, birçok fikhî sonucun belirlenmesinde kendisine atıfta bulunulan belli nitelikteki sosyal davranış biçimlerini ve dildeki yerleşik kullanımları ifade eder. (Dönmez, 2007: 87) Âdet ise toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uygulama anlamında kullanılmaktadır. Sözlükte, “eski duruma dönmek; geri çevirmek, bir şeyi tekrarlamak, üst üste yaparak alışkanlık haline getirmek” gibi anlamlara gelen avd kökünden türemiş olup umumiyetle “gelenek ve örf” mânasında kullanılmaktadır. (Karaman, 1988: 369) Bu iki lafzın birbiri yerine ve aynı anlamı belirtmek üzere “örf ve âdet” şeklinde kullanımı oldukça yaygındır. Türkçe'de örf ve âdeti ifade etmek üzere “an‘ane, gelenek, görenek, teâmül” ve -ahlâkî değerlendirme anlamı baskın olan- “töre” kelimeleri de kullanılmaktadır. (Dönmez, 2007: 87)

Düğün törenlerinde silah atılması da, düğünlerde adet olan davranışlardan biridir. Bir düğün veya eğlence esnasında, burada toplananlardan biri veya birkaçının silahlarıyla havaya veya çevreye ateş açması bazen sorun çıkarmasa da, bazen ciddi yaralanmalara ve hatta ölümlere sebep olabilmektedir. Aynı sorunlar 19. yy. Osmanlı toplumunda da yaşanmıştır. Düğün cemiyetlerinde atılan silahlardan çıkan kurşunların kazaen de olsa ölümlere sebebiyet vermesi üzerine bu konu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye kadar intikal etmiştir. Konu burada görüşülerek, “âdet hükmüne girmek ve bu

madde tehlikeli şey bulunmak hasebiyle” cemiyetlerde tüfek ve silah atılması yasaklanmıştı. Bu “*memnu’iyete rağmen*” eğer silahla ateş etmeye cür’et eden olur ise altı ay süreyle prangaya konularak, te’dip edileceği ve şayet ölüme sebep olur ise “*katil*” muamelesi görerek, bununla ilgili cezanın icra olunacağı, Padişah’ın emri olarak gerekli yerlere tebliğ edilmiş ve bu hükmün herkes tarafından bilinmesi için Takvim-i Vekayi’de de yayınlanmıştı. (Takvim-i Vekayi, Def’a: 250)

Düğünlerde silah atılmasının yasaklanması ile ilgili olarak pek çok yere emirâmeler yazılmıştır. Konu ile ilgili olarak Erzurum’a gönderilen yazıya binaen Erzurum Vilayeti tarafından verilen cevapta: “*Taşralarda vuku’ bulan arus cemiyetlerinde kurşunlu tüfenk ve piştov endaht olunmaması ve buna cesaret eden olur ise kanun-ı ceza ahkâmı iktizasınca altı mâh müddetle prangaya konulacağı her bir mahalle iş’ar ve ilân buyurulmuş ise de yine bazı mahallerde piştov kazasına ictisâr olunmakta ve bu ise aralıkta telef-i nüfusa sebep olmakta olduğundan öyle cemiyetlerde kimesnenin kurşunlu silah endahtına cesaret etmemek ve ederi olur ise hakkında mücâzât-ı mezkûre icra olunmak üzere takayyidât-ı mütemâdiyenin ifâsı*” “*ve icrâsı ve hususiyle böyle telef-i nüfusa sebep olur hâlâtın vuku’a getirilmemesi fârizâ-yı kurun-ı ubudiyet ve me’muriyet-i çâkerânemden bulunmuş olmaktan nâşi keyfiyet-i emir ve irâde-i seniyyenin*” tüm memurlara tebliğ edildiği bildirilmektedir. (BOA, A.MKT.UM.:9-90)

Osmanlı Devleti’nin konuyla ilgili olarak aldığı tedbirlerde ilk etapta bu gibi cemiyetlerde sadece kurşunlu silah atılması yasaklanmış, kurusıkı veya kurşunsuz silahlarla ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Kurşunlu silah atılmasının yasaklandığı esnada “*kurusıkı silah atılmasının mazarrâtı olmayacağı mülâhazasıyla ol-babda bir şey denilmemiş ise de işbu kurusıkı silahtan çıkan paçavradan dahi telefât vuku’ bulunduğu anlaşıldığından*” daha sonra yapılan yeni düzenleme ile “*ba’dezîn o makûle cemiyetlerde kurşunlu ve kurşunsuz silah endahtı külliyyen*” yasaklanıyordu. (Takvim-i Vekayi, Def’a: 424)

Uygulanacak bu yeni yasağa uymayanların ve “silah atmaya cesaret edenlerin” hakkında da ceza kanunu hükümleri uygulanacağı Meclis-i Vâlâ tarafından kararlaştırılmış ve ilgili hüküm gerekli yerlere gönderilmişti. Ayrıca bu yeni durum Takvim-i Vekayi’de de yayınlanarak, “*cümleye*” duyurulmuştu.³ (Karakoç, (Yay. Haz. M: Akif Aydın) 2006: 235)

Meclis-i Vâlâ’da karara bağlanan bu yeni düzenleme ile ilgili yapılan tebligat üzerine Canik Mutasarrıflığı’na da bir yazı gönderilmişti. Burada: “*Taşralarda vuku’ bulan cemiyetlerde kurşunlu silah atılmamak üzerine mukaddemce her tarafa tenbihat-ı lazıme icra olunmuş idi. Bazı kere kurşunsuz silahtan dahi kazaen telef-i nüfus vuku’ bulunduğu tahkik kılınmış olduğundan bu yüzden o misillü cemiyet mahallerinde kurşunlu ve kurşunsuz hiç silah endaht olunmamak ve cesaret eden olur ise beher hal hakkında hükm-i kanun-ı ceza icra olunmak üzere bunun külliyyen men’i meclisçe tensib ve hakpâ-yı hümayûn hazret-i mülükânedan istîzân olunarak emr u fermân-ı hümayûn-ı şahane*

³ Sarkis Karakoç, Külliyyât-ı Kavânîn, 1. Cilt, Fihrist-i Tarihî, Yay. Haz. M. Akif Aydın, TTK, Ankara, 2006, s.235, “*Taşrada vuku’ bulan cemiyetlerde şenlik için kurusıkı silah atılmasının dahi memnû’iyeti hakkında irâde-i seniyyeyi mutazammın tebliğ-i resmî*”, 11 Cemaziyelahir 1266 (24 Nisan 1850).

dahi ol-merkezde” buyurulmuş olduğu, keyfiyetin lazım gelenlere bildirildiği ve bu bağlamda yazının gönderildiği muhatabın da bu yasağın herkese ilanında ve istenmeyen durumları önlemeye çalışmada “*sarf-ı himmet*” buyurması istenmişti. (BOA, A.MKT.UM.:13-26)

Düğünlerde kurşunlu silah atılması 1843 (1259) ve hem kurşunlu hem de kurşunsuz silah atılması 1850 (1266) yıllarında yasaklanmış olmasına rağmen istenilen sonuçların alınmadığı anlaşılmaktadır. Zira 1856 (1272) yılında bile kaleme alınan belgelerde “*Taşralarda velime ve hitan cemiyetlerinde tüfenk ve tabanca endahı memnu’ olduğu halde bazı mahallerde memnu’ yet-i mezkûrenin hilafı harekete cür’et kılınmakta olduğundan*” (BOA, A.MKT.UM.:242-18) “*ba’dezîn böyle silah atarak telef-i nüfus vuku’una sebep olanlara adeta katil mücâzâtı icrası karargîr olup keyfiyet lazım gelen memurine beyan ve tenbih buyurulmuş olduğu dahi ilân keyfiyetiyle hilafına hareket vuku’a gelmemesi hususunda*” (BOA, A.MKT.UM.:248-23; A.MKT.UM.:284-57) gayret ve himmet gösterilmesi gerektiği konusu işlenmektedir.

2. DÜĞÜN YAPILAN EVLERİN ÇÖKMESİ VE BUNUNLA İLGİLİ ALINAN TEDBİRLER

Evlenecek kimseler için bir düğün şenliğinin yapılması, hemen hemen bütün kültürlerde görülmektedir. Bunların ortak özelliği; eğlenceye yönelik olması ve neşelenecek bir takım şeylerin yapılmasıdır. (Koşay, 1944: 148) Osmanlı toplumunda da kadın erkek bir arada eğlenmek İslami inanış ve yaşayışa aykırı olduğu için kadınlar kendi aralarında, erkekler de kendi aralarında eğlenceler tertip ederlerdi. Düzenlenen bu eğlenceler genellikle evlerde yapılırdı. Bu yüzden 19. yy. Osmanlı düğün merasimlerinde karşılaşılan bir diğer olumsuzluk ise, düğün yapılan evlerin gelen misafirlerin ağırlığını çekemeyerek çökmesi sonucu pek çok kişinin hayatını kaybetmesidir.

11 Cemaziyelevvel 1269 (20 Şubat 1853) (BOA, İ.DH.:267-16657 Lef 2) tarihinde Tırhala Sancağı’na bağlı Yenişehir Kazası’na altı saat mesafede bulunan Yenice Nahiyesi’nin Kukurova Köyü’nde bir düğün esnasında davetlilerin bulunduğu evin kirişi kırılarak, ev davetlilerin üzerine yıkılmıştır. Bu kaza sonucunda 5’i Kebir Reayadan, 11’i Sağır Reaya Çocuklarından, 5’i Kebire Reaya Kadınlarından, 8’i Sağire Reaya Kızlarından ve 1’i de Kıbtî Kırnatacı olmak üzere toplam 30 kişi bina enkazı altında can vermişlerdir. (BOA, İ.DH.:267-16657 Lef 1) Geri kalan davetlilerin ise salimen çıkartılması mümkün olmuştur. Belgenin devamında; “*böyle harap hanelerde tecemmu’ eylemeleri hiçbir vakitte mahzurdan salim olamayacağı cihetle karyelerde vuku bulan cemiyetlerde o misilû köhne hanelere tecemmu’dan men’iyle böyle muhatara (korkulacak hal) vuku’u melhuz olan*” durumlara karşı daima dikkatli olunması, Tırhala Sancağı Kaza ve Nahiyeye Müdürleri ile bütün köy muhtar ve Kocabaşlarına “*şediden*” tenbih olunduğu bildirilmektedir.

25 Zilkade 1310 (10 Haziran 1893) tarihli bir başka belgede bu defa Malatya’nın Hısn-ı Mansur kazasında müteveffa Said Efendi’nin hanesinde icra edilmekte olan velîme cemiyeti esnasında evin kirişinin kırılarak aniden çökmesi sonucu 13 kadın ölü, 4 kadın da yaralı olarak enkaz altından çıkartılmıştır. Mamuret’ül-

Aziz Valisi durumu Dersaadet'e bildirmiş ve “*Mecruhun icrâ-yı tedavisine itina olunmasıyla beraber ba'demâ icra olunacak bu gibi cemiyetlerde hanenin evvel emirde belediye ebniye ustaları tarafından keşif ve izdihama tahammülü bâ-rapor beyan edilmedikçe cemiyet icmâsına zinhar ruhsat verilmemesinin usul-i ittihazıyla keyfiyetin cümleye bi'l-ilân telakkisi bu misillûlara meydan verilmemesi*” hususunun “*mülhakat-ı vilayete*” tebliğ olduğunu yazmıştır. (BOA, Y.A..HUS.: 275-105)

Hısn-ı Mansur'da bir düğün evinin, akabinde Arabkir Kazası'nda Paskalya'da Ermeni Kilisesi vakfı akarından bir hanın, aniden çökmesi sonucu pek çok insanın ölmesi büyük üzüntüye sebep olmuş, bunun üzerine yerel yönetim tarafından bazı tedbirler alınmaya çalışılmıştı. Ancak işlerin daha kolay halledilebilmesi için, bunun bir kanun haline getirilmesi isteği üzerine “*Şûrâ-yı Devlet Riyâseti Vekâlet-i Celîlesi*”ne hitaben kaleme alınan yazıda, “*memurin-i belediyenin bu gibi köhne binaları bi'l-muayene vaktiyle hedm veya tahkiminin*” büyük bir hizmet olacağı ve Mamuret'ul-Aziz Vilayeti'nin bu çalışmaları başlattığının anlaşıldığı belirtilmektedir. Bunun yanında “*ekseriya mevsim-i şitânın hulûlünde inhidâm-ı bina ve duvarlar bağtaten yıkılmakta olup, ba'demâ bu yolda kaza vukuuna mahal kalmamak üzere o misillû duvar ve binaların evvelce devâir-i belediye tarafına muayene ettirilmesi gibi bazı usule ve kavaid ittihazı lüzumuna binaen keyfiyetin Şûrâ-yı Devlet'çe bâ-tezkere verilecek kararın bâ-mazbata iş'arına himmet buyurulması*” hususu dile getirilmektedir. (BOA, ŞD.:2618-41)

24 Şevval 1313 (7 Nisan 1896) tarihinde Maden Sancağı'na tabi Palu Kazası'nın Çarşı mahallesinde bir hanede velîme cemiyeti icra olduğu sırada, içinde kadınların bulunduğu odanın damı çökmüş, enkaz altında kalan kadınlardan 40-50'si sağ, 13'ü yaralı ve 17'si de ölü olarak çıkartılmıştır. Durum Diyarbakır Vilayeti tarafından telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne ve oradan da Sadarete bildirilmiştir. (BOA, Y.A..HUS.: 350-50)

Yaşanan tüm bu olumsuzluklar karşısında elbette Devlet duyarsız kalmamış ve 29 Safer 1317 (7 Temmuz 1899) tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından “*Umum Vilâyât ve Elviye-yi Gayr-ı Mülhekâya*” bir tahrirat gönderilmiştir. Bu belgede “*Bazı taraflardan vuku' bulan işârâta nazaran velîme ve hitân cemiyetleri sebebiyle kurrâ ve kasabâta halkın ictima' ettiği haneler ekseriya cemiyet halkının sıkletine tahammül edemeyerek, çökmekte veyahut cemiyet geceleri devrilip işti'al (tutuşma) eden bir lambadan harîk zuhur eylemekte ve bunların netâyic-i elemiyesi*” olarak erkek veya kadın pek çok insan, ya enkaz altında kalarak ya da yanarak can verdiği dile getirilmektedir. Elbette bu gibi durumların yaşanmasının üzüntü verici olduğu söylendikten sonra, bir daha böyle olumsuzlukların yaşanmaması için alınacak tedbirlerin de “*hükümet-i mahalliyeye bu gibi cemiyetler evvelce haber alınarak mecmu' olacak hanenin kasabâta ise belediye kalfaları vasıtasıyla keşif edilerek tedâbir-i fenniyyeye bâ-tevessül kaza zuhurunun men'i esbabına bakılması ve karyelerde ise imam ve muhtarlar canibinden o hanenin harap ve mâil-i inhizam olduğu görülünce cemiyetin başka yerde yapılması veyahut hanenin payandalarla takviyesine itminâ kılınarak imkân dairesinde muhafaza-yı hayata çalışılması*” ile mümkün olduğu ve bu tahriratın da “*ta'mimen vilâyât ve elviye-yi gayr-ı mülhekaya iş'ar kılındığından oraca da mülhekâta tebliğan mü'ekkede icrası ve şu ahvale daima riayet olunması hususu*” belirtilmektedir. (BOA, DH.MKT.:2220-37)

Her ne kadar umum vilâyâta alınması istenen bu tedbirler bir tahrirat ile gönderilmişse de esas mesele alınan tedbirlerin uygulanmasıdır. Bahse konu tahrirat kaleme alındıktan 11 gün sonra yani 10 Rebiulevvel 1317 (18 Temmuz 1899) tarihinde Aydın Vilayeti'ne bağlı Çeşme kasabasında Orman Memuru Nesib Efendi'nin hanesinde bir düğün münasebetiyle iki yüzü geçkin kadın ve çocuk toplanmış bulunuyordu. “*Mezkûr hane o kadar sıklete tahammül edemeyerek bağıtaten münhedim olmasıyla cümlesi bir hal-i tehlikede enkaz altında kalmışlar*”dı. Bu esnada görevli olarak Çeşme’de bulunan “*Yâverân-ı Hususi-i Şehriyâriden ve Bahriye Binbaşularından*” Said Bey, “*vapur-ı hümayundan celb ettiği asâkir-i bahriye-i şâhâne*” ile acele olarak yardımlarına yetişmiş ve “*gayret-i fevk’al-‘adeleriyle*” tahliyelerine muvaffak olmuştu. Belgenin devamında Binbaşı Said Bey’in “*ikinci rütbeden bir kıt’a Nişân-ı Âlî-i Osmânî ihsanına müstehak olduğu*” da dile getirilmektedir. (BOA, Y..EE..KP...9-870)

3. SONUÇ

Gelenekler, örf ve âdetler bir milleti millet yapan değerlerdir. Yüzyılların birikimiyle süzülüp, gelen, her biri kendi içinde bir mana ve his taşıyan olgulardır. Ancak sahip olunan gelenekler her zaman olumlu sonuçlar doğurmamış, bazen sırf gelenek olduğu için yapılan hareketler başkalarının canına bile mal olmuştur. Yaptığımız çalışmada da yaşanan birçok olumsuzluğa karşı pek çok şikâyet vuku bulmasına ve bunlara karşı tedbirler alınmasına çalışılmasına rağmen, özellikle toplumun, benimsediği adetlerden vaz geçirilmesinin pek de mümkün olmadığı görülmüştür. Bunun için her ne kadar kanunlar çıkartılmış, etrafa emir-nâmeler yazılmış, suçluların en ağır şekilde cezalandırılacağı söylenmiş olsa da, bakış açısı değişmedikçe tüm bu tedbirler sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Günümüzde bile bu tip olaylara rastlanılması bunun belki de en acı ve en açık örneğidir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, A. (2013). Türk Dünyasında Bazı Düğün Terimleri ve ‘Al Duvak’ Geleneği Üzerine. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9: 619-655.
- DH.MKT (Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi):** 2220-37, 29 Safer 1317 (7 Temmuz 1899).
- Dönmez, İ.K. (2007). Örf. *DİA*, 34: 87-93.
- Hat (Hatt-ı Hümayun):** 1403-56736, 29 Zilhicce 1208 (28 Temmuz 1794).
- İ.DH. (İrade Dâhiliye):** 267-16657, 11 Cemaziyelevvel 1269 (20 Şubat 1853).
- Karakoç, S. (2006). *Külliyât-ı Kavânîn*, Yay.Haz., M.Akif Aydın, C.I. Ankara: TTK.
- Karaman, H. (1988). Âdet. *DİA*, 1: 369-373.
- Koşay, H.Z. (1944). *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası.
- MKT. UM. (Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı):** 9-90, 19 Rebiülahir 1266 (4 Mart 1850); 13-26, 9 Cemaziyelahir 1266 (24 Nisan 1850); 242-18, 29 Şevval 1272 (3 Temmuz 1856); 242-38, 1 Zilkade 1272 (4 Temmuz 1856); 248-23, 13 Zilhicce 1272 (15 Ağustos 1856); 284-57, 19 Şevval 1273 (12 Haziran 1857).

ŞD. (Şura-yı Devlet): 2618-41, 4 Zilhicce 1310 (18 Haziran 1893).

Takvim-i Vekayi, Def'a 250, 6 Muharrem 1259 (7 Şubat 1843).

Takvim-i Vekayi, Def'a 424, 11 Cemaziyelahir 1266 (24 Nisan 1850).

Y..EE..KP.. (Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı): 9-870, 10 Rebiulevvel 1317 (18 Temmuz 1899).

Y.A..HUS. (Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı): 275-105, 25 Zilkade 1310 (10 Haziran 1893); 350-50, 7 Zilkade 1313 (20 Nisan 1896).

Yaran, R. (1994). Düğün. *DİA*, 10: 15-16.